

financial system, the creation of condition for activation of credit activity of banks and credit unions.

Key words: *payments, deposit, guarantee, fund, specific bank tax.*

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук,
проф. Альфредом Кураташвілі. Дата надходження
рукопису 13.11.2012 р.

УДК 657.633:622.33

**Петренко С.М., д-р екон. наук, проф.,
Бабіч О.Ю.**

Донецький національний університет економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Донецьк, Україна, e-mail: h.e.l.e.n.08@mail.ru

РОЗВИТОК СТРУКТУРИ СУБ'ЄКТІВ КОНТРОЛЮ В СИСТЕМІ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ ВЛАСНИКА НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ НЕДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ

**Petrenko S.M., Dr. Sci. (Ekon.), Prof.,
Babich O.Yu.**

Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky,
Donetsk, Ukraine, e-mail: h.e.l.e.n.08@mail.ru

DEVELOPMENT OF THE STRUCTURE OF CONTROL SUBJECTS IN THE SYSTEM OF INTERNAL CONTROL OF A PROPRIETOR AT COAL BRANCH ENTERPRISES OF A NON-STATE SECTOR

Мета. Метою статті є дослідження структури суб'єктів контролю в системі внутрішнього контролю власника на підприємствах вугільної галузі та розробка рекомендацій щодо її вдосконалення.

Методика. У процесі дослідження використано такі методи: спостереження, групування та узагальнення (для отримання інформації щодо організаційно-правових форм діяльності приватних вугільних підприємств, їх власників та сучасної системи управління на корпоративному рівні); моделювання (для формалізації наявної та запропонованої структури суб'єктів контролю); узагальнення та конкретизація (для уточнення мети, завдань і повноважень суб'єктів контролю на корпоративному рівні).

Результати. У ході дослідження виявлено необхідність розвитку структури контролюючих суб'єктів підприємств вугільної галузі через недостатність контролю на корпоративному рівні управління та запропоновано виокремлення в такій структурі контрольно-дорадчих комітетів для посилення контрольних функцій власника.

Наукова новизна. Удосконалено структуру суб'єктів контролю на корпоративному рівні управління вугільних підприємств, яка сприяє підвищенню ефективності організації та здійснення контролю.

Практична значущість. Отримані результати спрямовані на посилення контрольних функцій власників підприємств вугільної галузі для забезпечення стабільного та ефективного функціонування підприємств і досягнення мети діяльності.

Ключові слова: внутрішній контроль, суб'єкти контролю, підприємства вугільної галузі.

Функціонування будь-якого суб'єкта господарювання базується на побудові дієвих механізмів забезпечення досягнення цілей управління, одним з яких є внутрішній контроль підприємства. Надійно побудована система внутрішнього контролю здатна поєднувати та узгоджувати інтереси власників і управлінців у реалізації статутних цілей самоокупності та прибутковості підприємства.

Для вугільних підприємств актуальність цього питання підвищується через стимулювання приватизаційних процесів у галузі, що характеризується зміною форми власності від державної до приватної та супроводжується побудовою нової системи управління підприємством, в якій особливої уваги потребує підсистема внутрішнього контролю, як така, що здатна підвищити ефективність управління підприємством.

Серед авторів, що присвятили свої праці дослідженню та побудові моделей організації внутрішнього контролю на корпоративному рівні, найбільший внесок зробили: С.В. Бардаш, Ф.Ф. Бутинець, Н.Г. Виговська, Т.О. Каменська, В.Ф. Максимова, Є.В. Мних, Л.В. Нападовська, С.М. Петренко, Б.М. Соколов, Л.О. Сухарева, В.О. Шевчук [2-7] та ін.

Проте актуальним залишається розгляд означених питань з урахуванням специфіки функціонування підприємств вугільної галузі недержавного сектору.

Для досягнення мети статті визначимо перелік завдань:

1. Дослідження організаційно-правових форм, у межах яких функціонують вугледобувні підприємства недержавного сектору.

2. Виокремлення в структурі внутрішнього контролю власника системи суб'єктів контролю та обґрунтування рекомендацій щодо її вдосконалення.

За даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, підприємства вугільної галузі приватної форми власності (вид діяльності – 05.10 Добування кам'яного вугілля) створені у вигляді господарських товариств. За даними таблиці 1 бачимо, що переважна більшість, а саме 55%, є товариствами з обмеженою відповідальністю, 35% – акціонерними товариствами публічного типу, 10% – товариствами з додатковою відповідальністю.

Особливістю функціонування підприємств вугільної галузі є те, що шахти, як виробники галузевого продукту й основні підприємства галузі, можуть функціонувати як самостійні підприємства (7 шахт), так і не мати статусу юридичної особи та функціонувати у вигляді відокремленого підрозділу (36 шахт) у складі підприємства, що об'єднує вугледобувні (шахти), вуглепереробні (збагачувальні фабрики) та вуглебудівні (шахтобудівні підприємства, заводи шахтного обладнання) підприємства.

Слід відзначити, що більшість підприємств вугільної галузі недержавного сектору входять до складу вертикально-інтегрованих компаній, які володіють контрольним пакетом акцій або найбільшою часткою товариства, що відображено в таблиці 2.

Власниками інших шахт є великі вітчизняні підприємства. Компанії вкладають кошти в розвиток підприємств вугільної галузі та зацікавлені в ефективному їх використанні, стабільній діяльності й отримання прибутку від вкладених коштів. На підприємствах формуються виконавчі органи для здійснення оперативного управління, проте стратегічне управління товариствами залиша-

ється у повноваженнях виключно власників підприємств, а отже, і контроль, як одна з важливих підсистем і функцій управління.

Таблиця 1 – Розподіл шахт Донбасу за організаційно-правовими формами (складено за даними Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України)

Організаційно-правова форма	Назва вугільного підприємства	Кількість шахт у складі підприємства
Публічне акціонерне товариство	ПАТ «Лисичанськвугілля»	4
	ПАТ «ШУ «Донбас»	2
	ПАТ «Краснодонвугілля»	5
	ПАТ «ДПЕК «Шахта «Комсомолец Донбасу»	1
	ПАТ «Шахта «Жданівська»	1
	ПАТ «Шахта ім. О.Ф.Засядька»	1
	ПАТ «ШУ «Покровське»	1
Усього шахт – 15		
Товариство з обмеженою відповідальністю	ТОВ «ДПЕК «Добропіллявугілля»	5
	ТОВ «Свердловантрацит»	5
	ТОВ «Ровенькиантрацит»	6
	ТОВ «Донпромбізнес»	1
	ТОВ «Вугледобування»	1
	ТОВ «Донвуглерозробка»	1
	ТОВ «Ексименерго»	1
	ТОВ «Надра Донбасу»	1
	ТОВ «Техіновація»	1
	ТОВ «Шахта «Садова»	1
	ТОВ «Шахта «Рассвет-1»	1
Усього шахт – 24		
Товариство з додатковою відповідальністю	ТДВ «ШУ «Чапаса»	3
	ТДВ «Шахта «Білозерська»	1
Усього шахт – 4		
Загальна кількість шахт недержавного сектору – 43		

Таблиця 2 – Інформація про компанії-власники шахт Донбасу

Компанія-власник	Кількість шахт, що входять до складу компаній
ТОВ «Метінвест Холдинг»	5
DTEK Holdings B.V.	18
Холдинг Coal Energy S.A.	9
Холдинг SadovaGroup	2
Усього шахт	34

Звернемо увагу на організаційну структуру системи управління на корпоративному рівні, подану на рисунках 1 і 2, що на сьогодні побудована на підприємствах вугільної галузі.

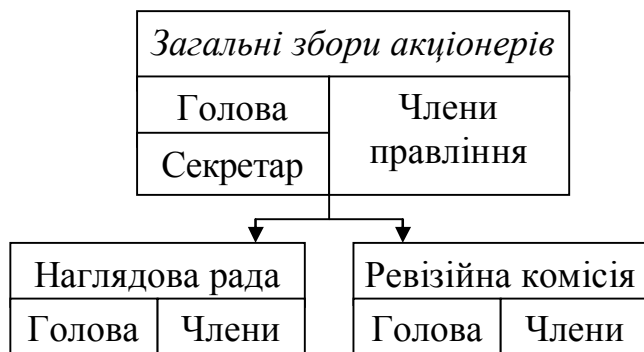

Рисунок 1 – Структура системи управління на корпоративному рівні підприємств вугільної галузі – акціонерних товариств

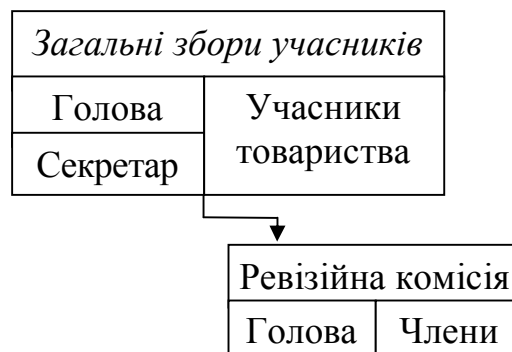

Рисунок 2 – Структура системи управління на корпоративному рівні підприємств вугільної галузі – ТОВ, ТДВ

Організаційна структура управління господарських товариств є типовою та відповідає чинному законодавству, а саме нормам Господарського кодексу України, Законом України «Про господарські товариства», Законом України «Про акціонерні товариства» [8-10].

Проте, на наш погляд, за такої структури контроль за діяльністю товариства на корпоративному рівні є слабким. Ревізійна комісія, як контролюючий орган, зобов'язана проводити обов'язкову перевірку діяльності товариства за результатами року та має право проводити ініціативні перевірки протягом року [9-10]. Контрольні дії ревізійної комісії характеризуються ретроспективним контролем діяльності з метою підготовки висновку щодо підтвердження достовірності та повноти даних фінансової звітності, а також наявності виявлених фактів порушень законодавства та затверджених регламентів під час провадження діяльності, порядку ведення бухгалтерського обліку та подання звітності. Без висновку ревізійної комісії загальні збори не мають права затверджувати фінансову звітність товариства. За таких умов лише констатується факт отриманих фінансових результатів (а для більшості підприємств вугільної галузі це збитки) та необхідності проведення службових розслідувань за фактами виявлених порушень. Такий контроль є малоефективним. Вкрай важливо не констатувати факт збитковості підприємств, а вживати заходів щодо недопущення такого стану.

Як показали дослідження, проведені авторами, однією з причин, що призводить до втрат і збитків підприємства, є відсутність заходів щодо ідентифікації та управління ризиками. А підприємства вугільної галузі схильні до досить великої кількості ризиків. Окрім загальних ризиків (ризик невизначеності зовнішнього середовища, політичної нестабільності, рецесії, інфляції, конкуренції тощо), до яких схильні й інші суб'єкти господарювання, авторами запропоновано основний, але не вичерпний перелік специфічних ризиків, притаманних діяльності вугледобувних підприємств, як-от:

- ризик недосягнення річних запланованих ключових показників;
- ризики охорони праці;
- ризики безпеки активів;
- ризики нестачі ресурсів (матеріальних, кредитних, трудових);
- ризик зростання витрат на підготовку виробництва у зв'язку зі специфікою вугільного виробництва, зміною гірничо-геологічних умов, необхідністю розширення виробництва;
- ризик технічного та технологічного відставання;
- технологічний ризик;
- транспортний ризик;
- екологічні ризики;
- регуляторні ризики (через регулювання державою ціноутворення на ринках вугілля та електроенергії);
- ризик зростання внутрішньої напруженості працівників;
- ризики, пов'язані з операційними процесами за різними напрямками діяльності

Отже, вважаємо за необхідне при наглядовій раді створити аудиторський комітет (службу внутрішнього аудиту), завданням якого має бути нагляд за системою внутрішнього контролю на адміністративному рівні та управління ризиками діяльності вугільного підприємства. Саме на корпоративному рівні повинні розроблятися і впроваджуватись заходи щодо ідентифікації та контролю ризиків.

Крім того, для підприємств вугільної галузі важливим було і залишається питання забезпечення належного рівня охорони праці та навколишнього середовища, а отже, доцільним є створення комітету з окреслених питань при Наглядовій раді.

Для господарських товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю також є сенс створення органу, який би контролював і регулював діяльність виконавчого органу в період між проведенням загальних зборів учасників зі створенням аналогічних контрольно-дорадчих комітетів.

Рекомендована структура системи управління на корпоративному рівні для підприємств вугільної галузі зображена на рисунку 3.

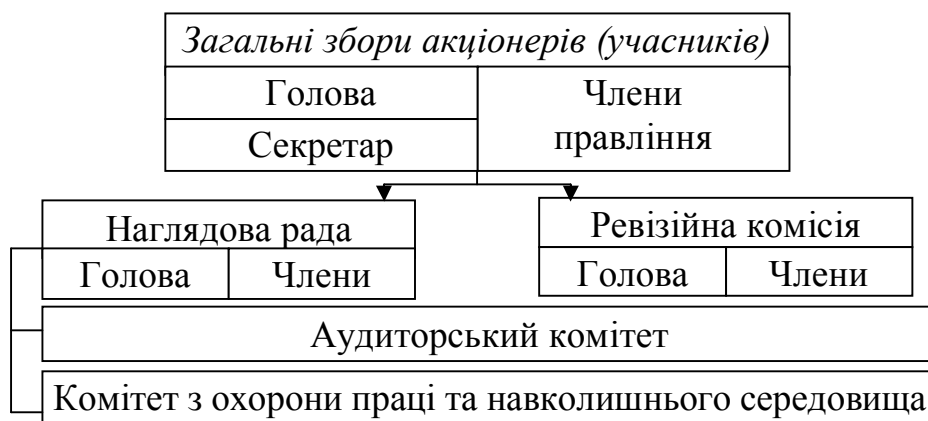

Рисунок 3 – Рекомендована структура системи управління на корпоративному рівні господарських товариств вугільної галузі

У результаті побудови такої структури системи управління на корпоративному рівні суб'єктами підсистеми контролю власника є наглядова рада, ревізійна комісія, аудиторський комітет (служба внутрішнього аудиту), комітет з охорони праці та навколишнього середовища. Мету, завдання та повноваження з контролю зазначених комітетів подано в таблиці 3.

Таблиця 3 – Інформація про суб'єктів контролю на корпоративному рівні господарських товариств вугільної галузі

	Аудиторський комітет (служба внутрішнього аудиту)	Комітет з охорони праці та навколишнього середовища
1	2	3
Мета контролю	Отримання інформації щодо стану та результатів діяльності підприємства для вирішення питання стосовно необхідності розробки та впровадження рекомендацій щодо покращення його фінансового стану, підвищення прибутковості та конкурентоспроможності, недопущення кризових явищ.	Отримання інформації щодо стану охорони праці та навколишнього середовища підприємства для вирішення питання стосовно необхідності розробки та впровадження рекомендацій щодо підвищення рівня техніки безпеки, охорони праці та навколишнього середовища.
Завдання контролю	<ul style="list-style-type: none"> – нагляд за системою внутрішнього контролю на адміністративному рівні; – здійснення перевірок діяльності товариства; – ідентифікація та управління (у тому числі контроль) ризиками для забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства; – надання рекомендацій щодо обрання аудитора для підтвердження фінансової звітності або надання аудиторських послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> – нагляд за системою екологічного управління та охорони праці на адміністративному рівні; – здійснення перевірок стану техніки безпеки, охорони праці та навколишнього середовища; – розробка та контроль виконання заходів і процедур у сфері безпеки праці, охорони навколишнього середовища; – ідентифікація та управління (у тому числі контроль) ризиками в сфері техніки безпеки, охорони праці та навколишнього середовища;
Повноваження з контролю	<ul style="list-style-type: none"> – перевірка та моніторинг системи бухгалтерського обліку; – розробка та впровадження заходів щодо управління (у тому числі контролю) ризиками на адміністративному рівні та зниження впливу ризиків до прийняттого рівня; 	<ul style="list-style-type: none"> – розробка політики підприємства в сфері охорони праці та навколишнього середовища та контроль дотримання її положень; – перевірка, моніторинг, оцінка адекватності та результативності діючої системи охорони праці та навколишнього середовища;

Продовження таблиці 3

1	2	3
Повно-важення з контролю	<ul style="list-style-type: none"> – перевірка, моніторинг, оцінка ефективності системи внутрішнього контролю виконавчого органу; – контроль за дисципліною виконання рішень власників і діяльності структурних підрозділів підприємства; – за результатами контролю та аналізу пошук резервів удосконалення системи управління; – за результатами контролю розробка рекомендацій щодо усунення невідповідності для підвищення ефективності діяльності; 	<ul style="list-style-type: none"> – проведення поведінкового аудиту безпеки; – проведення екологічного аудиту; – розробка та впровадження заходів щодо мінімізації впливу ризиків у сфері техніки безпеки, охорони праці та навколишнього середовища; – розслідування смертельних випадків та інших випадків виробничого травматизму; – за результатами контролю розробка проектів щодо можливості підвищення ефективності роботи системи охорони праці та навколишнього середовища та за необхідності внесення змін до системи управління; – за результатами контролю розробка рекомендацій щодо усунення невідповідності для підвищення ефективності функціонування системи охорони праці та навколишнього середовища

Відзначимо важливість взаємодії аудиторського комітету (служби внутрішнього аудиту) та ревізійної комісії, що є одним з визначальних факторів результативності роботи системи внутрішнього контролю на корпоративному рівні. Ці контролюючі органи не дублюють один одного, а доповнюють. Ревізійна комісія, хоча і здійснює ретроспективний контроль, має законодавчо закріплене виключне повноваження давати висновок за результатами перевірки фінансово-господарської діяльності підприємства, без якого загальні збори не мають права затверджувати річну фінансову звітність.

Створення аудиторського комітету (служби внутрішнього аудиту) дасть можливість підвищити ефективність роботи наглядової ради через оцінку та контроль комітетом не тільки діяльності підприємства, але й його середовища з ідентифікацією ризиків і слабких місць, а також розробкою комплексу заходів з управління ризиками. Отже, аудиторський комітет (служба внутрішнього аудиту) має посилити контрольні функції управління на корпоративному рівні для покращення фінансового стану, подолання кризових явищ і недопущення їх у майбутньому.

Попри розбіжність думок науковців стосовно варіації підпорядкованості служби внутрішнього аудиту виконавчій дирекції [2, с. 364-373; 4, с. 22-33], ди-

ректору з фінансових питань [2, с. 364-373], власнику [5; 11 та ін.], погодимося з останніми та наголосимо на необхідності підпорядкування саме найвищому керівництву – керівництву корпоративного рівня управління для забезпечення певного рівня незалежності в отриманні інформації щодо дійсного стану адміністративного управління вугільним підприємством. При цьому чим більшою є кількість територіально відокремлених підрозділів у складі вугільного підприємства, тим гостріше постає необхідність організації внутрішнього контролю, у тому числі контролю власника.

Таким чином, авторами розглянуто організаційно-правові форми діяльності та організаційні структури управління підприємствами вугільної галузі на корпоративному рівні та встановлено, що вугільні підприємства недержавного сектору діють як господарські товариства: публічні акціонерні, з обмеженою та додатковою відповідальністю. Чинне законодавство регулює питання побудови системи контролю на корпоративному рівні, проте дослідження практики функціонування підприємств вугільної галузі дало змогу констатувати факт недостатності контролю на корпоративному рівні та обумовило розробку рекомендацій щодо посилення контрольних функцій. Так, запропоновано з-поміж суб'єктів внутрішнього контролю корпоративного рівня виокремити контрольно-дорадчі комітети при наглядовій раді у вигляді аудиторського комітету (служби внутрішнього аудиту) та комітету з охорони праці та навколишнього середовища, що дозволить посилити контрольні функції наглядової ради для забезпечення стабільного й ефективного функціонування підприємства та досягнення мети діяльності.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямку є вирішення питань координації діяльності контрольних структур на корпоративному та адміністративному рівнях управління підприємств вугільної галузі.

Список літератури/References:

1. Белік В.Д. Контроль у системі управління підприємством / В.Д. Белік // Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 1 (51). – С. 15-23.
Bielik, V.D. (2010), "Control in the management system of an enterprise", *Visnyk ZhDTU*, no. 1(51), pp. 15-23.
2. Виговська Н.Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: монографія / Н.Г. Виговська. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 532 с.
Vygovska, N.G. (2008), *Gospodarskyi control v Ukrayini: teoria, metodologii, organizatsiia* [Economic control in Ukraine: theory, methodology, organization], ZhDTU, Zhytomyr, Ukraine.
3. Максимова В.Ф. Контроль в управлінні економічними процесами на підприємстві: навч. посіб. / В.Ф. Максимова. – Суми: Університетська книга, 2008. – 190 с.
Maksimova, V.F. (2008), *Kontrol v upravlinni ekonomichnymy protsesamy na pidpryemstvi* [Control in management of economic processes at an enterprise], Universytetska knyga, Sumy, Ukraine.
4. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: монографія / Л.В. Нападовська. – Д.: Наука і освіта, 2000. – 224 с.

- Napadovska, L.V. (2000), *Vnutrishnioghospodarskyi kontrol v rynkoviy ekonomitsi* [Internal control in market-oriented economy], Nauka i osvita, Dnipropetrovsk, Ukraine.
5. Петренко С.М. Інформаційне забезпечення внутрішнього контролю господарських систем: монографія / С.М. Петренко. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2007. – 290 с.
Petrenko, S.M. (2007), *Informatsiine zabezpechennia vnutrishniogo kontrolui hospodarskykh system* [Information support of internal control of the economic system], DonNUET, Donetsk, Ukraine.
6. Соколов Б.Н. Системы внутреннего контроля (организация, методика, практика) / Б.Н. Соколов, В.В. Рукин. – М.: Экономика, 2007. – 442 с.
Sokolov, B.N. and Rukin, V.V. (2007), *Sistemy vnutrennego kotrolia (organizatsiia, metodika, praktika)* [Systems of internal control (organization, methodology, practice)], Ekonomika, Moscow, Russia.
7. Шевчук В.О. Контроль господарських систем в суспільстві з перехідною економікою (проблеми теорії, організації, методології): монографія / В.О. Шевчук. – К.: Київ. держ. торг.-екон. ун-т, 1998. – 371 с.
Shevchuk, V.O. (1998), *Kohtrol hospodarskykh system v suspilstvi z perekhodnoui ekonomikoui (Problemy, teorii, organizatsii, metodologii)* [Control of economic systems in society with transitional economy (Problems of theory, organization, methodology)], Kyiv Trade and Economics University, Kyiv.
8. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] від 16 січ. 2003 р. № 436-IV, зі змін. і доп. – Режим доступу: <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>>.
Hospodarskyi kodeks Ukrayiny [Economic Code of Ukraine] dated 16.01.2003, № 436-IV as amended, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
9. Про господарські товариства [Електронний ресурс]: Закон України від 19 верес. 1991 р. № 1576-XII, зі змін. і доп. – Режим доступу: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>>.
Pro hospodarski tovarystva [On economic companies], The Law of Ukraine dated 19.09.1991 № 1576-XII as amended, available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
10. Про акціонерні товариства [Електронний ресурс]: Закон України від 17 верес. 2008 р. № 514-VI зі змін. і доп. – Режим доступу: <<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>>.
Pro aktsionerni tovarystva [On joint-stock companies], The Law of Ukraine dated 17.09.2008 № 514-VI as amended, available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
11. Каменська Т. Роль внутрішнього аудиту в системі внутрішнього контролю / Т. Каменська // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 9. – С. 43-46.
Kamenska, T. (2010), “A role of internal audit is in the internal checking system”, *Bukhgalettskyi oblik i audit*, no. 9 pp. 43-46.

Цель. Целью статьи является исследование структуры субъектов контроля в системе внутреннего контроля собственника на предприятиях угольной отрасли и разработка рекомендаций по ее совершенствованию.

Методика. В процессе исследования использованы следующие методы: наблюдение, группировка и обобщение (для получения информации об организационно-правовых формах деятельности частных угольных предприятий, их собственниках и существующей системе управления на корпоративном уровне); моделирование (для формализации существующей и предложенной структуры субъектов контроля); обобщение и конкретизация (для уточнения целей, задач и полномочий субъектов контроля на корпоративном уровне).

Результаты. В процессе исследования выявлена необходимость развития структуры контролирующих субъектов предприятий угольной отрасли из-за недостаточности контроля на корпоративном уровне управления и предложено выделение в такой структуре контрольно-совещательных комитетов для усиления контрольных функций собственника.

Научная новизна. Усовершенствована структура субъектов контроля на корпоративном уровне управления угольных предприятий, что способствует повышению эффективности организации и осуществления контроля.

Практическая значимость. Полученные результаты направлены на усиление контрольных функций собственников предприятий угольной отрасли для обеспечения их стабильного и эффективного функционирования и достижения цели деятельности.

Ключевые слова: внутренний контроль, субъекты контроля, предприятия угольной отрасли.

Objective. The purpose of the article is research of the structure of control subjects in the system of internal control of a proprietor at coal branch enterprises of a non-state sector.

Methods. The following methods were used in the course of research: supervision, grouping and generalization (for information acquisition as for organizational-legal forms of activity of private coal enterprises, their owners and existing managerial system at a corporative level); model building (for formalization of an existing and proposed system of the subjects of control); generalization and concretization (for specification of an objective, tasks and authorities of the control of subjects at a corporative level).

Results. In the course of research the necessity of development of the structure of controlling subjects of coal branch enterprises through control insufficiency at a corporative level of management was educed and separation of control-advisory committees for increase of control functions of a proprietor in such structure was proposed.

Academic novelty. The structure of control subjects at a corporative level of coal enterprises management, which is promotive of efficiency upgrading of organizations and control action was improved.

Practical importance. The obtained results are directed to increase of control functions of a proprietor of coal branch enterprises for provision of stable and effective functioning of an enterprise and achievement of a corporate objective.

Key words: internal control, control subjects, coal branch enterprises.

Рекомендовано до публікації д-ром екон. наук,
проф. Сіменко І.В. Дата надходження рукопису
08.11.2012 р.